

साहित्यिक मार्गदर्शक मिळाल्यामुळे मी सुदैवी आहे. त्यांच्या मार्गदर्शनाशिवाय हा शोधप्रबंध पूर्ण होवू शकला नसता याची मला जाणीव आहे. त्यांनी सतत मार्गदर्शन करून अमूल्य सूचना देऊन संशोधनाच्या कार्याला मूर्त स्वरूप प्राप्त करून दिले. सरांची कृतज्ञता व्यक्त करण्यासाठी माझ्याकडे शब्दच नाहीत. कोणत्या शब्दांत त्यांचे आभार मानावे हेच सुचत नाही. त्यांच्या आभाराच्या दोन शब्दांनी ऋणाचा भार हलका करून घेण्यापेक्षा आयुष्यभर सरांच्या ऋणात राहणेच मी पसंत करतो.

भारती विद्यापीठाच्या व्यवस्थापन संस्थेतील समाजकार्य विभागाचे प्राध्यापक डॉ. संभाजीराव देसाई सरांनी शोधा प्रबंधासाठी जे अमूल्य मार्गदर्शन केले व त्यांच्या मार्गदर्शनाशिवाय शोधाप्रबंधा पूर्ण झाला असता की नाही हे सांगणेही कठीण आहे. सरांबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करण्यास माझ्याकडील शब्दधनाचे भांडार अपुरे पडत आहे. आयुष्यभर सरांच्या ऋणातच राहणे मी पसंत करतो.

शिवाजी विद्यापीठातील समाजशास्त्र अधिविभागाचे प्राध्यापक व विभागप्रमुखा डॉ. एस. रम. पवार सरांनी वेळोवेळी शोधप्रबंधाच्या कार्याची आस्थापूर्वक चौकशी करून प्रोत्साहन देऊन माझ्यामध्ये धाडस निर्माण केले. सरांची कृतज्ञता व्यक्त करून आयुष्यभर सरांच्या ऋणात राहीन.

संगमेश्वर महाविद्यालयातील समाजशास्त्र विभागप्रमुखा प्राध्यापक रमेश मडकी सरांनी माझ्या शोधप्रबंधाविषयीच्या अडचणीचा अभ्यास करून सतत मार्गदर्शन केले त्यामुळेच आज मला हे यश प्राप्त होत आहे त्या यशात त्यांचाही सहभाग आहे. त्यांचे दोन शब्दांनी आभार मानणे तर सरांना आवडणार नाही याची जाणीव मला आहे म्हणून आभार मानून त्यांच्या ऋणात राहणे मी अधिक पसंत करतो.

शाहू इन्स्टिट्यूटचे ग्रंथपाल पवार सर, भारती विद्यापीठाचे ग्रंथपाल श्री. भारत कदम सर, संगमेश्वर महाविद्यालयाचे ग्रंथपाल श्री. तानवडे सर, सोशल कॉलेजचे ग्रंथपाल पंजाबी सर, व दयानंद महाविद्यालयाचे ग्रंथपाल कांबळे सर यांनी शोधप्रबंधासाठी लागणारे ग्रंथा तत्परतेने पुरविले त्यामुळे या सर्वांबद्दल मी कृतज्ञता व्यक्त करतो. शोधप्रबंधाचे कार्य पूर्ण करताना अनेक ज्ञात व अज्ञात प्राध्यापकांचे व मित्रांचे सहकार्य लाभले आहे, अशा सर्वांबद्दल मी कृतज्ञता व्यक्त करतो.

मराठी टंकलेखनाचे काम अतिशय क्लिष्ट व गुंतागुंतीचे आहे. मॉडेल शॉर्टहॅण्ड अँड टाईपरायटिंग इन्स्टिट्यूट, सोलापूरचे प्राचार्य चंद्रकांत नारायण फुटाणे सरांनी उत्कृष्टरित्या टंकलेखनाचे कार्य करून शोधप्रबंधा सुबक केला. त्यांचाही मी अत्यंत ऋणी आहे.

कोल्हापूर

दिनांक / /१९८९.

श्री. देवेंद्र विठ्ठल मदने
एम.ए. (समाजशास्त्र)

अनुक्रमणिका

अनुक्रमणिका

सारण्यांची यादी

आलेखांची यादी

<u>प्रकरण - १</u>	कामगार शिक्षण योजनेचा इतिहास आणि कार्यपध्दती	१
१)	भारतीय उद्योगाचा उद्गम आणि विकास	३
२)	भारतामधील उद्योगवार कामगारांची संख्या	६
३)	कामगारांचे लोकाशाहीतील महत्त्व	८
४)	भारतामधील औद्योगिक कामगारांची वैशिष्ट्ये	१०
५)	भारतीय संविधानात कामगाराला मिळालेले हक्क	१८
६)	शिक्षणाची व्याख्या व प्रक्रिया	२१
७)	कामगारांचे बळी शिक्षणामुळे होणारे दुष्परिणाम	२५
८)	कामगार शिक्षण योजनेचा इतिहास	२९
९)	कामगार शिक्षण योजनेची योजना	३२
१०)	केंद्रीय कामगार शिक्षण मंडळाची उद्दिष्टे व कार्ये	३३
११)	कामगार शिक्षण योजनेचे उद्देश व कार्यपध्दती	३५
१२)	कामगार शिक्षण योजनेचे फायदे व उणिवा	३७
१३)	कामगार शिक्षण योजनेचे महत्त्व	४०
१४)	कामगार शिक्षण योजनेची सद्य परिस्थिती	४४
१५)	कामगार शिक्षण योजना सुधारण्यासाठी सुचना	४५

प्रकरण २

नरसिंग गिरजी मिलविषयक माहिती.

४८

- १) नरसिंग गिरजी मिलचा इतिहास
- २) कामगार शिक्षाण योजनेची आवश्यकता
- ३) कामगार शिक्षाण योजनेची सुखात
- ४) कामगार संघटना

४९

५१

५२

५२

प्रकरण ३

संशोधन पध्दती

५३

- १) मथाळा/नाव
- २) कामगार शिक्षाण योजनेवर झालेले पूर्वीचे अभ्यास.
- ३) अभ्यासाचे हेतु
- ४) तथ्य संकलनाच्या पध्दती
- ५) सोईस्कर नमुना निवड
- ६) संशोधनाच्या वेळी आलेल्या अडचणी
- ७) पृथक्करण व स्पष्टीकरण
- ८) अहवाल लेखन

५४

५४

६४

६५

६६

६७

६८

६९

प्रकरण ४

तथ्य संकलनावर आधारित सारणी

७२

प्रकरण ५

निष्कर्ष

१४०

पुरवणी. (APPENDICES)

- १) मुलाखात अनुसूची (कामगार)
- २) प्रश्नावली (कामगार नेत्यासाठी)

संदर्भ ग्रंथा सूची

सारण्यांची यादी

- १) कामगार शिक्षण वर्गात स्त्री पुरुषांचे प्रमाण दर्शाविणारी सारणी. ५१
- २) कामगार शिक्षण वर्गातील कामगारांच्या धर्माविषयी माहिती दर्शाविणारी सारणी. ५४
- ३) कामगारांच्या वयाची माहिती दर्शाविणारी सारणी. ५६
- ४) कामगारांची शैक्षणिक स्थिती दर्शाविणारी सारणी. ५९
- ५) कामगारांच्या नोकरीचे स्वरूप दर्शाविणारी सारणी. ६१
- ६) कामगारांची वैवाहिक स्थिती दर्शाविणारी सारणी. ६२
- ७) कामगारांना लिहता वाचता येणा-या भाषेची माहिती दर्शाविणारी सारणी. ६४
- ८) कुटुंबातील सदस्यांची संख्या दर्शाविणारी सारणी. ६७
- ९) कामगारांच्या कुटुंबातील साक्षरतेचे प्रमाण दर्शाविणारी सारणी. ६८
- १०) कामगार शिक्षण वर्गातील कामगारांचे उत्पन्न दर्शाविणारी सारणी. ७९
- ११) वार्षिक उत्पन्नात कामगारांच्या किमान कौटुंबिक गरजा पूर्ण होतात की नाही या विषयी माहिती दर्शाविणारी सारणी. ८२
- १२) वार्षिक उत्पन्नात कामगारांच्या कौटुंबिक गरजा कशा पूर्ण होतात या विषयासंबंधी कारणे दर्शाविणारी सारणी. ८४
- १३) वार्षिक उत्पन्नात कौटुंबिक गरजा पूर्ण कोणत्या कारणामुळे होत नाहीत यासंबंधी कामगारांचे मत दर्शाविणारी सारणी. ८६
- १४) कामगारांच्या मुलांची शैक्षणिक माहिती दर्शाविणारी सारणी. ८९

- १५) कामगारांना ज्या पाहण्या व्याख्यातांची व्याख्याने आवडली आहेत त्याची माहिती दर्शविणारी सारणी. १००
- १६) मिल व कामगारांचे घर यामधील अंतर दर्शवणारी सारणी १०३
- १७) कामगारांचे घर मिलपासून जास्त अंतरावर असेल तर वापरण्यात येणा-या वाहनांचे प्रमाण दर्शविणारी सारणी. १०५
- १८) शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर बदलीविषयक माहिती दर्शविणारी सारणी. १०५
- १९) मालक व कामगार यांच्यातील औद्योगिक संबंधाविषयीचे मार्गदर्शन कामगार शिक्षण वर्गात कोणत्या प्रकारे केले याची माहिती दर्शविणारी सारणी. १०९
- २०) कामगारांचा व्यवस्थापनात सहभाग कशासाठी असावा हे मत प्रदर्शन करणारी सारणी. १११
- २१) कारखान्याची उत्पादकता वाढवण्याच्या दृष्टीने कामगार शिक्षण वर्गामध्ये केलेल्या मार्गदर्शनाविषयी माहिती दर्शविणारी सारणी. ११३
- २२) कामगार शिक्षण वर्गात उत्पादकता वाढविण्याच्या कोणत्या पध्दतीविषयी माहिती देण्यात आली याविषयी माहिती दर्शविणारी सारणी. ११५
- २३) कामगार ज्या संघटनेचे सभासद आहेत त्याची माहिती दर्शविणारी सारणी. ११६
- २४) कामगार संघटनेने आयोजित केलेल्या सभांचे प्रमाण दर्शविणारी सारणी. १२०

- २५) कामगार संघटनेने आयोजित केलेल्या सभेत कामगारांचे हजर राहण्याचे प्रमाण दर्शविणारी सारणी. १२२
- २६) ग्रामीण कामगारातह सर्व विभागातील कामगार सामर्थ्यवान बनण्यासाठी ज्या बाबीवर कामगार शिक्षाणा वर्गात मार्गदर्शन केले आहे त्याविषयी माहिती दर्शविणारी सारणी. १२५
- २७) कामगार शिक्षाणा योजना कामगार संघटना चालवेल की नाही याविषयी कामगारांचे मत दर्शविणारी सारणी. १२८
- २८) कामगार शिक्षाणा वर्गामध्ये राष्ट्रीय जबाबदारी वाढवण्यासाठी ज्या विषयावर भर देण्यात आलेला आहे त्या विषयी माहिती १३० दर्शविणारी सारणी.
- २९) कामगारांचे रक्तदान करण्याचे प्रमाण दर्शविणारी सारणी. १३२
- ३०) कामगार शिक्षाणा योजनेत राष्ट्रीय समस्या विषयी मार्गदर्शन केले त्यासंबंधी माहिती दर्शविणारी सारणी. १३४
- ३१) कामगारांचे बोफोर्स प्रकरणाविषयी माहिती दर्शविणारी सारणी. १३६
- ३२) कामगारांचे पंजाब समस्येविषयी मत दर्शविणारी सारणी. १३८

आलेखांची यादी

- १) कामगारांच्या वयाची माहिती दाखविणारा आलेख. ७५
- २) कामगारांना लिहता वाचता येणा-या भाषेची माहिती दाखविणारा आलेख. ८८
- ३) कामगार शिक्षण वर्गातील कामगारांचे उत्पन्न दाखविणारा आलेख. ८९
- ४) कामगारांना ज्या पाहण्या व्याख्यातांची व्याख्याने आवडली आहेत त्याची माहिती दाखविणारा आलेख. १०२
- ५) कामगार शिक्षण वर्गात उत्पादकता वाढविण्याच्या कोणत्या पध्दतीविषयी माहिती दिली याविषयी दाखविणारा आलेख. ११८
- ६) कामगार संघटनेने आयोजित केलेल्या सभेस कामगारांचे हजर राहण्याचे प्रमाण दाखविणारा आलेख. १२४
- ७) ग्रामीण कामगारासह सर्व विभागातील कामगार सामर्थ्यवान बनण्यासाठी ज्या बाबीवर कामगार शिक्षण वर्गात मार्गदर्शन केले आहे त्याविषयी माहिती दाखविणारा आलेख. १२७